

Yemekten Önce ve Sonra Tuz Yemeyi Tavsiye Eden Rivâyetlere Dair Bir Araştırma

Üzeyir Durmuş*

Öz

Yemekten önce ve sonra tuz yemenin sünnet olduğuna dair bir ön kabul toplumumuzda oldukça yaygındır. Tespitlerimize göre bu ön kabulün en eski hadis dayanağı el-Hâris b. Ebû Üsâme'nin el-Müsned'idir. Bu eserdeki merfû' bir rivâyette Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye yemekten önce ve sonra tuz yemesini tavsiye ettiği görülmektedir. Ancak muhaddisler, senesinde bulunan –biri hadis uydurmakla itham edilen– üç çok zayıf râvî nedeniyle bu rivâyetin çok zayıf veya mevzû' olduğunu belirtmişlerdir. Hadisin mevkûf rivâyetinin durumu da pek farklı değildir. Bununla birlikte Ebû Tâlib el-Mekkî ve Gazzâlî gibi bazı âlimler hadis konusunda otorite olmadıklarından dolayı olsa gerek bu mevkûf rivâyete kitaplarında yer vermişler ve bu uygulamanın yemek âdâbından olduğunu söylemişlerdir. Daha sonra bu ön kabul Gazzâlî ve Geylânî gibi âlimlere karşı halkın derin itimadından dolayı hızla yayılmış ve orucun tuzla açılmasının sünnet olduğu şeklinde bir inanış da buna eklenmiştir. Makalede konunun teknik detayları açıklandıktan sonra dinin temel kaynaklarını değil de kişileri mutlak olarak referans almanın mevzû' rivâyetlerin yayılıp sahih hadislerin geri planda kalması noktasında çok etkili olduğuna ve bu tutumun zararlarına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Gazzâlî, yemek, tuz, mevzû' hadis.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, Çanakkale/Türkiye, uzeyirdurmus@comu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-1776-6160.

A Research on the Narrations that it Advises Eat Salt Before and After Meal

Abstract

An acceptance that it is a Sunnah to eat salt before and after meal it is very common in our community. According to our findings, the oldest hadith support of this acceptance is al-Musnad of al-Harīth b. Abū Usāma. It seems in the narration marfū‘ in this book that The Holy Prophet advised Ali to eat salt before and after meals. However, the muhaddiths stated that this narration is very da‘īf or fabricated, because of the three very da‘īf narratives in its sanad that one of the three narratives who were accused with the fabricating hadith. The conditions of the its narration mawqūf are not very different. However, some scholars such as Abū Tālib al-Makkī and Ghazālī did not have authority over the hadith, so they mentioned this narration mawqūf in the their books and said that this practice was in the rules of eating. Later, this acceptance spread rapidly due to the deep reverence of the people against the scholars like Ghazālī and Jīlānī and added to the belief that sunnah is opening the fasting opening with salt. In article, after the technical details of the subject have been explained, it has been noted that the absolute sources of reference of religion not the basic sources of religion are very effective at spreading the fabricated hadiths and keeping the saħīh hadiths on the background and the damage caused by this attitude has been noted.

Keywords: Hadith, Ghazālī, eat, salt, fabricated hadith.

Giriş

Tuzun insan sağlığına etkileri konusu son zamanlarda yoğun bir şekilde araştırılmakta ve gündemde tutulmaktadır. Bilim adamları, tuzun sağlıklı bir yaşam için mutlaka gerektiğini fakat az veya çok alınmasının çeşitli rahatsızlıklara yol açabileceğini ve bazı hastaların tuz kullanımlarını sınırlandırmaları gerektiği belirtmektedirler.¹ Bilim çevrelerinin açıklamalarına göre sağlıklı bir yetişkinin günde 1500 mg sodyuma ihtiyacı vardır. 1 g tuz 393 mg sodyum içerir. Bir büyük çay kaşığı tuzun içinde yaklaşık 2,3 g sodyum bulunur. Günümüzde, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde günlük ortalama sodyum tüketimi 2.3-4.3 g; Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde 5.3-6 g iken, ülkemizde en son verilere göre 16 gramdır. Bu rakam Dünya Sağlık Örgütü'nün önerdiği değer yaklaşık 3 katıdır. Yüksek tuz tüketiminin hipertansiyon gelişimi, hipertansiflerde kan basıncı kontrolünün bozulması, genel olarak kardiyovasküler olay sıklığının artması, kalp yetersizliğinde morbidite ve mortalitede artış ve kronik böbrek hastalığının seyrinde ilerlemeye yol açtığı bir gerçektir.² Bununla birlikte aşırı terleyenlerde, ishalde ve günde 4 litreden fazla idrar çıkaranlarda tuz alımı artırılmalıdır.³

Yetişkinlerde kan basıncının ve kardiyovasküler hastalık, inme ve koroner kalp hastalığı riskinin düşürülmesi için sodyum alımının azaltılması önerisi bilimsel kanıtlarla güçlü bir öneri olarak yer almıştır. WHO yetişkinlerde sodyum tüketiminin günde 2 gramın altına (5g/gün tuz) düşürülmesini önermektedir.⁴ 2012'de Türk Hipertansiyon ve Böbrek Hastalıkları Derneğince yapılan bir çalışmanın sonucuna göre ülkemizde günlük olarak tüketilen tuzun %55.5'inin yemeklere eklenen tuzdan, %31.9'unun ekmek tuzundan, %12.6'sının ise sofraya tuzundan geldiği saptanmıştır.⁵

Sağlık Bakanlığı aşırı tuz tüketiminin önlenmesi kapsamında masalardan tuzluklarının kaldırılmasını tavsiye etmiş, 27714 sayılı ve 29.09.2014 tarihli Resmi Gazete'de Yayımlanan Genelge ile kamu kurumlarının kafeteryalarından ve yemekhanelerinden tuzluklar kaldırılmıştır.⁶

- 1 Ziya Ergin, "Tuzun Üretim Teknolojisi ve İnsan Sağlığındaki Yeri", *Madencilik Dergisi* 27/1 (1988): 27-29.
- 2 Mahmut Şahin, "Tuz Dosyası Son Söz Bölümü", *Hiper Tansiyon Bülteni* 3/5 (Nisan 2016): 22-23.
- 3 Aysin Ayaz, *Tuz Tüketimi ve Sağlık* (Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı, 2008), 15.
- 4 T.C. Sağlık Bakanlığı, *Türkiye Aşırı Tuz Tüketiminin Azaltılması Programı 2017-2021* (Ankara, 2016), 8.
- 5 T.C. Sağlık Bakanlığı, *Türkiye Aşırı Tuz Tüketiminin Azaltılması Programı*, 15.
- 6 T.C. Sağlık Bakanlığı, *Türkiye Aşırı Tuz Tüketiminin Azaltılması Programı*, 55, 52.

Bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere tuz, sağlık açısından “azı çoğu zarar ortası karar” bir maddedir.⁷ Ayrıca önerilen kullanım miktarı, sağlıklı ve hasta kişilerde farklılık arz etmektedir. Toplumların ve kişilerin beslenme alışkanlıkları ve yiyeceklerinde bulunan sodyum oranı da ek tuz alımının gerekip gerekmemesi noktasında etkili olabilmektedir. Bununla birlikte özellikle ülkemizde tuz kullanımının normal kabul edilen seviyenin üstünde olduğu da bir gerçektir.

Biz bu makalemizde yemekten önce ve sonra tuz yemeyi tavsiye eden merfû' ve mevkûf rivâyetleri incelemek sûretiyle Hz. Peygamber'in ve ashâbının gerçekten böyle bir öneride bulunup bulunmadığını ortaya koymaya çalışacağız. Önemle belirtmeliyiz ki, bizim bu çalışmayla amaçladığımız hedef sırf günümüzün bilimsel verileriyle uyumlu olmadığı için bu rivâyetlerin sahîh olmadığını ispat etmek, sened tenkidinden bağımsız bir metin tenkidi yapmak değildir.⁸ Zira biz, Hz. Peygamber zamanındaki beslenme rejimindeki sodyum miktarını ve dışarıdan ek tuz almanın gerekip gerekmediğini net olarak bilemediğimiz gibi ileriki zamanlarda yapılacak bilimsel çalışmalar sonucunda mevcut görüşlerin değişip değişmeyeceğini de bilemiyoruz. Bizim buradaki amacımız, özellikle sened tenkidi yoluyla Hz. Peygamber'in tuzla ilgili böyle bir tavsiyesi olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Çıkan sonucun olumsuz olması

7 Genel olarak tuzla ilgili görülen âyet ve hadisler ile tuzun insan sağlığına olumlu etkileri için bk. Musa Çetin, “Hadislerde Tuzun Yeri ve Yaşamsal Dengedeki Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43 (Nisan 2016): 2394-2400.

8 Tuz yemekle ilgili bir hadisi *Hadiste Metin Tenkidi* kitabının “Müspet İlimlere Aykırı Hadisler” başlığının “Tıpla İlgili Misaller” alt başlığında ele alan Enbiya Yıldırım'ın ilgili hadisi sadece metin yönünden problemlili görmediği dipnotta verdiği mevzûât kitaplarından anlaşılmaktadır. Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi* (Ankara: Otto, 2015): 424. Bazı hadisleri sırf bilimsel olduğu kabul edilen güncel verilere aykırılık yönünden eleştirmekle konuyla ilgili bugün bilimsel olarak kabul edilen veya kabul ettirmeye çalışılan yargının zaman içinde değişme olasılığı olduğu için yeterli değildir. Örneğin; geçmişte tereyağı ve zeytinyağının ağır ve zararlı olduğu margarinin ise hafif ve faydalı olduğu bazı çevrelerce bilim adına iddia ediliyordu. Günümüzde ise genellikle bunun tam tersinin doğru olduğu bilimsel olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle zaman içinde çelişkiye düşülmemesi için bilimsel olduğu ileri sürülen yargıyı destekleyecek başka deliller veya karineler olmalıdır. Aksi takdirde “bilimsel” yargı değişince hadisle ilgili hükmün de değişmesi; bugün mevzu' olduğu söylenen bir hadise yarın sahîh denilmesi söz konusu olabilecektir. Bu konuda doğruluğu kesin olarak kanıtlanmış ve göreceli olmayan gerçek bilimsel sonuçlar elbette bir istisna oluşturabilir. Ayrıca senedi problemlili bir rivâyetin metni yönünden de bir kısım bilimsel verilere aykırı olması durumunda ilgili hadisin zayıflığı/mevzu'luğu konusundaki kanaatin güç kazanacağı da söylenebilir.

durumunda, yemekten önce ve sonra sünnet olduğu inancıyla tuz yiyen ve belki de bundan dolayı sağlıklarını olumsuz yönde etkileyen kimselerin bu alışkanlıklarını terk etme noktasında bu çalışmanın bir katkısı olacak olursa bu da bizi elbette mutlu edecektir.

İnsan sağlığına etkileri konusunda yukarıda özet olarak sunmaya çalıştığımız tuzla ilgili olarak, yemeğe onunla başlayıp onunla bitirmenin sünnet olduğuna dair bir ön kabul toplumumuzda oldukça yaygındır. Bu ön kabulün kaynağını tespit etmeye çalıştığımızda karşımıza bazı genel içerikli hadis kitaplarında, meşhûr rivâyetlerin toplandığı bir kısım eserler ve mevzû rivâyetlerin derlendiği çeşitli çalışmalarda yer alan bir takım rivâyetler ve bu rivâyetlerin esas alınması sonucunda yemeğe tuzla başlamanın sünnet, müstehab veya edep olduğunun ifade edildiği çeşitli ahlâk ve fıkıh kitapları ile bazı internet siteleri çıkmaktadır.

1. Genel İçerikli Hadis Kitaplarındaki Rivâyetler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmeyi teşvik eden rivâyetler Ali, İbn Abbâs ve Âişe'den (r.a.) nakledilmektedir. Sa'd b. Muâz'dan gelen bazı rivâyetlerde ise yemekte tuz kullanımı teşvik edilmektedir.

1.1. Ali b. Ebî Tâlib Rivâyeti

Konuyla ilgili en eski rivâyet Ebû Muhammed el-Hâris b. Muhammed b. Dâhir (Ebî Üsâme) et-Temîmî'nin (ö. 282/895) *el-Müsned* adlı eserinde Hz. Ali'den naklettiği rivâyettir. *el-Müsned* günümüze ulaşmamıştır fakat onda bulunup da kütüb-i sittede bulunmayan rivâyetler, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405) tarafından *Buğyetü'l-bâhiş 'an zevâidi Müsnedi'l-Hâris* adlı müstakil bir kitapta bir araya getirilmiştir.⁹ Ayrıca Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî (ö. 840/1436) 10 müsnedin kütüb-i sittede zevâidini bir araya topladığı *İthâfû'l-hiyere bi-zevâidi'l-mesânidi'l-aşere*,¹⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askânî (ö. 852/1449) ise 8 müsnedin kütüb-i sittede zevâidini bir araya getirdiği *el-Me'tâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*¹¹ adlı

9 Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Buğyetü'l-bâhiş 'an zevâidi Müsnedi'l-Hâris* (Suûdî Arabistan: el-Câmiatü'l-İslâmî, 1992), 134-135.

10 Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî, *İthâfû'l-hiyere bi-zevâidi'l-mesânidi'l-aşere* (Riyâd: Dârü'l-vatan, 1999).

11 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askânî, *el-Me'tâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye* (Riyâd: Dârü'l-Âsime, 1998).

eserinde Hâris'in Müsned'indeki kütüb-i sitte zevâidine yer vermiştir. Bu üç eserde de geçen Hâris'in yemeğe tuzla başlamakla ilgili rivâyeti birçok farklı konuyu içeren uzunca bir hadistir. Bu rivâyetin senedi ve konumuzla ilgili bölümü şöyledir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ وَاقِدٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ عَمْرٍو، عَنِ السَّرِيِّ بْنِ خَالِدِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ عَلِيِّ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَلِيُّ! ... وَإِذَا أَكَلْتَ فَأَبْذَأْ بِالْمِلْحِ، وَاخْتِمِ بِالْمِلْحِ؛ فَإِنَّ فِي الْمِلْحِ شِفَاءً مِنْ سَبْعِينَ دَاءً: أَوْلَهَا الْجُدَامُ، وَالْجُنُونُ، وَالْبَرَصُ، وَوَجَعُ الْأَضْرَاسِ، وَوَجَعُ الْحَلْقِ، وَوَجَعُ الْبَصَرِ (الْبَيْطُن)...»

el-Hâris→Abdurrahîm b. Vâkid¹²→Hammâd b. Amr¹³→es-Seriyy b. Hâlid b. Şeddâd¹⁴→Ca'fer b. Muhammed¹⁵→O babasından→O da dedesinden→O da Hz. Ali'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullâh (s.a.v.) bana dedi ki: “Ey Ali! ... Yemek yediğinde tuzla başla ve tuzla bitir. Çünkü tuzda yetmiş hastalığa şifa vardır. Bunların ilki cüzzâm, delilik, alaca hastalığı, diş ağrısı, boğaz ağrısı ve göz (karın¹⁶) ağrısıdır...”¹⁷

12 Zehebî, zayıf râvîlere dair yazdığı *Mizânü'l-i'tidâl* adlı eserinde Hatîb'in onun hakkında, zayıf ve mechûl râvîlerden nakilde bulunduğu için rivâyetleri arasında münkerler bulunduğunu söylediğini kaydetmektedir. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (Beyrût: Dârü'l-ma'rife, 1963), 2: 607. İbn Kutluboğa ise Zehebî'yle aynı bilgileri aktarmakla birlikte onu sika râvîler arasında zikretmektedir. Kâsım b. Kutluboğa el-Mısırî, *es-Şikât mimmen lem yeka' fi'l-kütübi's-sitte* (San'a: Merkezü'n-Nu'mân, 2011), 6: 334. Gerek Hatîb'in sözleri, gerekse Zehebî ve İbn Kutluboğa'nın tercihleri bu râvînin zaman zaman sahîh zaman zaman zayıf rivâyetler aktardığı kanaatini uyandırmaktadır.

13 Zehebî, Cüzcânî'nin onun hakkında: “Yalan söylerdi.” dediğini kaydetmektedir. Yine Zehebî Buhârî'nin onu “münkerü'l-hadis”, Nesâî'nin ise “metrûku'l-hadis” olarak nitelediğini aktarmaktadır. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 598. İbn Adıyy de, Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında: “Yalan söyleyenlerden ve hadis uyduranlardır.” dediğini nakletmektedir. Ebû Ahmed Abdullâh b. Adıyy el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl* (Beyrût: el-Kütübü'l-ilmîyye, 1997), 3: 10.

14 Zehebî, onun bilinmeyen bir râvî olduğunu söylemekte ve Ezdî'nin onun için “kendisiyle delil getirilmez” dediğini nakletmektedir. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 117.

15 Tam adı Ca'fer b. Muhammed b. Ali. b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib olan bu râvî için İbn Hacer, “sadûk, fakîh ve imâmdır” demektedir. Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Taqrîbü'l-Tehzîb* (Sûriye: Dârü'r-reşid, 1986), 141.

16 Üç müellifin de rivâyetleri aynıdır. Sadece Bûsîrî ve Askalânî'nin rivâyetlerinde Heysemî'nin rivâyetinden farklı olarak “basar” yerine “batn” kelimesi bulunmaktadır.

17 Heysemî, *Buğyetü'l-bâhiş*, 134-135; Askalânî, *el-Metâlibü'l-âliyye*, 10: 705; Bûsîrî, 1: 526.

Hadisin senedi, râvîlerin durumuyla ilgili verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere çok çok zayıftır. Heysemî ve Askalânî'nin aksine hadisin sıhhat durumu hakkında sessiz kalmayan Bûsirî: “*Bu sened, zayıf râvîlerle müselseldir. Seriyî, Hammâd ve Abdürrahîm zayıftır.*” sözleriyle hadisin bu durumunu ifade etmektedir.¹⁸

Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458/1066), *Delâilü'n-nübüvve* adlı eserinde bu senedle rivâyet edilen ve Hz. Ali'ye tavsiyeler içeren bir başka hadisin mevzû' olduğunu belirttikten sonra Hammâd b. Amr'ın sika râvîlerden mevzû' hadisler nakleden bir râvî olduğu bilgisini Hâfız Ebû Abdullâh'tan aktarmaktadır.¹⁹ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî de (ö. 911/1505), *el-Leâli'l-maşnû'a fi'l-eḥâdişi'l-mevdû'a* adlı eserinde Beyhakî'nin senedle ilgili olarak yaptığı “mevzû'dur” yorumunu aynen nakletmektedir.²⁰

Şîreveyh b. Şehredâr b. Şîreveyh ed-Deylemî (ö. 509/1115), hadisin farklı bir rivâyetini yine Hz. Ali'den ama senedsiz olarak şu şekilde nakletmektedir:

«عَلَيْكَ بِالْمَلْحِ فَإِنَّهُ شِفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ دَاءً. مِنْهُ الْجُنُونُ وَالْجَذَامُ وَالْبَرَصُ.»

“*Tuz kullanmanı tavsiye ederim. Çünkü o yetmiş hastalığa şifadır. Delilik, cüzzâm ve alaca hastalığı bunlardandır.*”²¹

Ayrıca Beyhakî *Şu'abu'l-îmân* adlı eserinde hadisin farklı bir mevkûf rivâyetini şu sened ve metinle nakletmektedir:

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثنا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ عَفَّانَ، ثنا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، ثنا عَيْسَى بْنُ الْأَشْعَثِ، عَنْ جُوَيْرٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، عَنِ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ ابْتَدَأَ عَدَاءَهُ بِالْمَلْحِ أَذْهَبَ عَنْهُ سَبْعِينَ نَوْعًا مِنَ الْبَلَاءِ.»

18 Bûsirî, *İthâfî'l-ḥiyere*, 3: 413.

19 Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü aḥvâli şâhibi'ş-şeria* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1405), 7: 229. Ayrıca bk. Ali b. Sultân Mollâ Aliyü'l-Kârî, *el-Masnû' fi ma'rifeti'l-ḥadişi'l-mevdû'*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmiyye, 1994), 236.

20 Süyûtî, *el-Leâli'l-maşnû'a*, 2: 312.

21 Şîreveyh b. Şehredâr b. Şîreveyh ed-Deylemî, *Firdevsü'l-aḥbâr* (Beyrût: Dârü'l-kitâbi'l-arabî, 1987), 3: 62.

Ebû Abdullâh el-Hâfız²²→Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb²³→Hasen b. Ali b. Affân²⁴→Zeyd b. Hubâb²⁵→Îsâ b. Eş'as²⁶→Cüveybir²⁷→Dahhâk²⁸→Nezzâl b. Sebre²⁹→Ali dedi ki: “Kim yemeğine tuzla başlarsa (tuz) ondan yetmiş çeşit belayı giderir.”³⁰

- 22 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbüri (ö. 405/1014). İbn Kutluboğa onu sika râvîler arasında zikretmektedir. İbn Kutluboğa, *es-Sikât*, 8: 392-395. Kaynaklarda Hâkim'in güçlü bir hadis hâfızı olduğu belirtilmektedir. İbn Hacer, onun büyük bir âlim olduğunu söylediğinden sonra hayatının son dönemlerinde hâfızasının zayıflamaya başladığına dair rivayetler bulunduğunu, *ed-Du'afâ* adlı eserinde kendilerinden kesinlikle hadis alınmaması gerektiğini kaydettiği bazı kimselerin rivayetlerine *el-Müstedrek*'te yer vermesinin de bunu gösterdiğini belirtmektedir. *el-Müstedrek*'i hayatının son döneminde yazdığı için onu yeniden gözden geçirmeye fırsat bulamaması, hadisleri ve râvileri iyi tanınmasına rağmen tenkit edilmesine sebep olmuştur. M. Yaşar Kandemir, “Hâkim en-Nisâbüri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15 (Ankara: TDV Yay., 1994), 190. İbn Kutluboğa onu sika râvîler arasında zikretmektedir. İbn Kutluboğa, *es-Sikât*, 8: 392-395.
- 23 Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb en-Nisâbüri (ö. 346/957). Zehebî'nin belirttiğine göre sıdkında ve semâ yoluyla aldığı hadislerin sıhhatinde ihtilaf yoktur. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* (Beyrût: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 2003), 2: 607.
- 24 Hasen b. Ali b. Affân el-Âmirî (ö. 270/883). Abdurrahmân b. Ebî Hâtim sadûk olduğunu söylemiş, Ebû Hâtim b. Hibbân da onu *es-Sikât*'nda zikretmiştir. Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl* (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1980), 6: 257-258. Ziriklî de onun hakkında, “Kûfe halkından sika bir muhaddistir” demektedir. Hayrüddîn b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrût: Dârü'l-ilm, 2002), 2: 200.
- 25 Zeyd b. Hubâb b. Reyân (ö. 230/845). Zehebî, Zeyd için “sadûk cevval” hükmünü verdikten sonra onun hakkında İbn Maîn'in “Sevrî'den yaptığı rivayetler maklûbdur”, Ebû Hâtim'in “Sadûktur ama çok hata yapar”, İbn Adıyy'in “Kûfelilerin en güvenilir olanlarındandır. Doğruluğunda şüphe yoktur” dediğini aktarmaktadır. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 100. İbn Kutluboğa onu sika râvîler arasında zikretmektedir. İbn Kutluboğa, *es-Sikât*, 4: 373.
- 26 Îsâ b. Eş'as meçhul bir râvidir. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân* (Beyrût: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2002) 6: 260.
- 27 Cüveybir b. Saîd el-Ezdî (ö. 140/758 sonrası). Onun hakkında İbn Maîn “Bir şey değildir”; Cüzcânî “Onunla meşgul olmaya değmez”; Nesâî, Dârekutnî ve başkaları “metrûku'l-hadîstir” demiştir. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 427. Ali b. Medîni de onun Dahhâk'tan çok rivâyette bulunduğunu, ondan münker şeyler aktardığını söylemiştir. Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 5: 167.
- 28 Dahhâk b. Müzahîm el-Hilâlî el-Horasânî el-Belhî (ö. 105/723). Ahmed, İbn Maîn ve Ebû Zur'a onu sika kabul ederken Yahyâ b. Saîd onun hakkında “Bizim katımızda zayıftır.” demiştir. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 326. Ebû Hâtim onu “şeyh” diye nitelemiş, İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'nda zikretmiştir. Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 34: 297.
- 29 Nezzâl b. Sebre el-Hilâlî el-Âmirî el-Kûfî (ö. 71-80/691-700). Nezzâl'in sahâbi olup olmadığı ihtilafli olmakla birlikte sikadır. Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 29: 334.
- 30 Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân* (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003), 8: 100.

İbn Arrâk Ebû'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 963/1556) *Tenzîhü 'ş-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-aḥbâri 'ş-şenî'ati'l-mevdû'a* 'sında “Hz. Ali'nin mevkûf rivâyeti zayıftır. Senesinde Cüveybir adlı metrûk bir râvî bulunmaktadır. Rivâyeti ondan nakleden İsâ b. Eş'as ise meçhul bir râvîdir.” demektedir.³¹ Yavuz Köktaş da *Günümüz Hadis Problemleri* kitabında İbn Arrâk'tan bu bilgileri aktarmakta ve devamında şu hükme varmaktadır: “Netice itibariyle yemeğe tuzla başlamakla ilgili sahih rivayet olmadığından böyle bir davranışın sünnet olduğunu söylemek doğru değildir.”³²

1.2. Abdullâh b. Abbâs Rivâyeti

Konuyla ilgili İbn Abbâs rivâyeti, râfîzî³³ hadis hafızı Ebû Ali b. Fedâle'nin *el-Fevâid*'inde senedli, Deylemî'nin *Firdevsü'l-aḥbâr*'ında senedsiz olarak bulunmakta olup şöyledir:

أَخْبَرَنَا وَالِدِي، أَنَا أَبُو عَلِيٍّ، أَنَا الْفَضْلُ بْنُ الْعَبَّاسِ الْخَضِيبُ الْهَرَوِيُّ بِسَمْرَقَنْدَ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْذِرِ بْنِ سَعِيدِ شُكْرُ الْهَرَوِيُّ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى بْنِ زِيَادِ النَّاجِرِ الْمَرْزِيُّ، نَا أَبُو هَمَّامٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَبِّبٍ، نَا عِيْسَى بْنُ خَالِدِ الرَّقِّيِّ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثُ لُقَمَاتٍ بِالْمِلْحِ قَبْلَ الطَّعَامِ وَثَلَاثُ بَعْدَ الطَّعَامِ تُصْرَفُ بِهِنَّ عَنْ ابْنِ آدَمَ اثْنَانِ وَسَبْعُونَ نَوْعًا مِنَ الْبَلَاءِ. مِنْهَا الْجُنُونُ، وَالْجَدَامُ، وَالْبَرَصُ.»

(Ebû'l-Kâsım Nasr b. Muhammed)³⁴→Babasından (Ebû Bekr Muhammed b. Ali)→Ebû Ali³⁵→Fadl b. Abbâs el-Hadîb el-Herevî³⁶→Muhammed b. Münzir b. Saîd Şükr el-Herevî³⁷→Abdullâh b. Mûsâ b. Ziyâd et-Tâcir el-Mer-

31 İbn Arrâk Ebû'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî, *Tenzîhü 'ş-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-aḥbâri 'ş-şenî'ati'l-mevdû'a* (Beyrût: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1399), 2: 243.

32 Yavuz Köktaş, *Günümüz Hadis Tartışmaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 569.

33 Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 587.

34 Parantez içindeki bu isimler, eserin ilk sayfasında belirtilen sened silsilesinden alınmıştır.

35 Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed b. Fedâle (ö. 420/1029). Râfîzî bir hadis hafızıdır. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2: 587.

36 Mechûlü'l-hâl bir râvîdir.

<http://library.islamweb.net/hadith/RawyDetails.php?RawyID=36568>

37 Muhammed b. Münzir b. Saîd Şükr el-Herevî (ö. 303/915). Sika hadis hafızlarındandır. Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, 7: 72; Zirikî, *el-A'lâm*, 7: 111.

vezi³⁸→Ebû Hemmâm Muhammed b. Muhabbeb³⁹→İsâ b. Hâlid er-Rakkî⁴⁰→Meymûn b. Mihrân⁴¹→İbn Abbâs demiştir ki: Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Yemekten önce ve sonra tuzla üç lokma (yendiği takdirde) onlar sayesinde Âdemoğlundan 72 çeşit belâ uzaklaştırılır. Delilik, cüzzâm ve alaca hastalığı bunlardandır.”⁴²

Râfizî bir hadis hâfızı tarafından nakledilen bu hadisin senedinde durumu bilinmeyen iki râvî bulunmaktadır. Dolayısıyla bu hadisin yemekten önce ve sonra tuz yeme konusuna delil teşkil edecek bir durumu yoktur.

1.3. Âişe Rivâyeti

Konuyla ilgili Âişe (r.a.) rivâyeti Ebû Tâhir Sadrüddîn Ahmed b. Muhammed es-Silefi'nin (ö. 576/1180) *et-Ṭuyûriyyât* adlı eserinde yer alan uzunca bir rivâyet olup senedi ve konumuzla ilgili kısmı şöyledir:

أَخْبَرَنَا أَبُو مَنْصُورٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُنْمَانَ السَّوَّاقِ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ جَعْفَرِ الْخَرَقِيِّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ نُفَيْرَةَ، حَدَّثَنِي أَبُو الطَّيِّبِ الصَّيَّادُ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْخُرَاعِيُّ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «... وَمَنْ أَكَلَ الْمِلْحَ قَبْلَ الطَّعَامِ وَبَعْدَ الطَّعَامِ فَقَدْ آمِنَ مِنْ ثَلَاثِمِائَةِ وَسِتِّينَ نَوْعًا مِنَ الدَّاءِ أَهْوَنُهَا الْجَدَامُ وَالْبَرَصُ.»

38 Mechûlü'l-hâl bir râvidir.

<http://library.islamweb.net/hadith/RawyDetails.php?RawyID=36586>

39 Ebû Hemmâm Muhammed b. Muhabbeb (ö. 221/836). Zehebî'ye göre sika bir râvî olup İbnü'l-Cevzî'nin onu duafâ içinde zikretmesi bir hatadır. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4: 25.

40 İsâ b. Hâlid el-Yemâmî (ö. 201/817). Ebû Hâtim'e göre o “Lâ be'se bi-hadisihî”dir. Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, 5: 140. Onun hakkında Ebû Hâtim b. Hibbân “müstekîmü'l-hadis”, İbn Ebî Hâtim “Lâ be'se bi-hadisihî, mahalluhu's-sıdk”, Muhammed b. Vehb ise “sika” demiştir. Târik b. Muhammed Âlu İbn Nâcî, *et-Tezvil alâ kütübi'l-cerh ve'l-ta'dil* (Kuveyt: Mektebetü'l-mü-sennâ, 2004), 1: 231.

41 Meymûn b. Mihrân el-Cezerî (ö. 117/735). Nesâî ve başkaları sika olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel onun için “İkrime'den daha sikadır.” demiştir. Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, 3: 327.

42 Ebû Ali'nin bu eserin matbû nüshası bulunmamaktadır. İlgili rivâyete yazma nüshanın metninin aktarıldığı el-Mektebetü'ş-şâmile programından elde ettik. Ayrıca bk. http://library.islamweb.net/hadith/display_hbook.php?indexstartno=0&hflag=1&pid=334960&bk_no=1188&startno=18 Hadisin senedsiz bir rivâyeti için bk. Deylemî, *Firdevsü'l-ahbâr*, 2: 141. <https://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=263413> adresinde bir katılımcı bu rivâyetin İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevdû'ât*'ında bulunduğunu belirtmektedir. Ancak ilgili eserde bu rivâyet bulunmamaktadır. Muhtemelen yazarın kastı, bu rivâyete benzeyen bir rivâyetin ilgili eserde bulunduğudur.

Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Osmân es-Sevvâk⁴³→Ebü'l-Kâsım İbrâhîm b. Ahmed b. Ca'fer el-Hırakî⁴⁴→Abdullâh b. Muhammed b. Ali b. Nüfeyre→Ebü't-Tayyib es-Sayyâd Muhammed b. İshâk el-Huzâî→Ali b. Hüseyin→Mûsâ b. İbrâhîm⁴⁵→Hişâm b. Urve→Hişâm'ın babası→Âişe→Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: "... Her kim yemekten önce ve sonra tuz yerse 360 çeşit hastalıktan emin olur. Bunların en hafifi cüzzâm ve alaca hastalığıdır."⁴⁶

et-Tuyûriyyât'ın muhakkikleri bu hadisin çok zayıf olduğunu; zira Abdullâh b. Muhammed b. Ali b. Nüfeyre ve Ebü't-Tayyib es-Sayyâd Muhammed b. İshâk el-Huzâî hakkında bilgi bulamadıklarını, Ali b. Hüseyin'in hangi Ali b. Hüseyin olduğunu tespit edemediklerini ve Mûsâ b. İbrâhîm'in metrûkü'l-hadîs olduğunu belirtmektedirler.⁴⁷

İbn Arrâk, Mûsâ b. İbrâhîm'in kim olduğunu bilmediğini, bu kimsenin *Lisâ-nü'l-mîzân*'da "meçhul bir şeyh" olarak nitelenen Muhammed b. Mûsâ b. İbrâhîm el-İstahrî olup olmadığı konusunda fikri bulunmadığını söylemektedir.⁴⁸ İbn Arrâk eserinin başında verdiği yalancılar listesinde Muhammed b. Mûsâ b. İbrâhîm el-İstahrî'nin meçhul olduğunu ve yalan haberler rivâyet ettiğini belirtmektedir.⁴⁹ Müellif aynı listede Mûsâ b. İbrâhîm b. Bahr Ebü İmrân el-Mervezî adlı bir râviden de bahsetmekte, onun İbn Lehîa ve Mâlik'ten rivâyetleri bulunduğunu ve Yahyâ tarafından yalancı olarak nitelendiğini kaydetmektedir.⁵⁰

43 Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Osmân es-Sevvâk (ö. 440/1049). Hatîb onun hakkında "Ondan hadis yazdım, sikadır." demiştir. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 9: 595.

44 Ebü'l-Kâsım İbrâhîm b. Ahmed b. Ca'fer el-Hırakî (ö. 374/985). Hatîb onun hakkında "Sikadır, sâlihdir." dedikten sonra aynı görüşü Muhammed b. Abbâs b. Furât, *et-Tenûhî ve el-Atikî*'den de nakletmektedir. Ebü Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrût: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2002) 6: 507.

45 Ebü Tâhir Sadrüddîn Ahmed b. Muhammed es-Silefî, *et-Tuyûriyyât* (Riyad: Edvâu's-selef, 2004), 3: 1228. Ayrıca bk. İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerîa*, 2: 266. Aliyyü'l-Kârî, *el-Masnû'*, 74. Abdülfettâh Ebü Gudde, bu rivâyeti naklettikten sonra Suyûtî'nin rivâyetle ilgili illeti belirtmediğini kaydeden İbn Arrâk'ın râvîlerle ilgili problemleri açıklamaya çalışması karşısında: "Bu rivâyetin her yerinden yalan olduğunu gösteren kokular gelmektedir. Dolayısıyla senedini incelemeye ihtiyaç bile yoktur." demektedir. Bk. a.g.e., 75.

46 Ebü Tâhir Sadrüddîn Ahmed b. Muhammed es-Silefî, *et-Tuyûriyyât*, thk. Desmân Yahyâ Meâlî-Abbâs Sahr el-Hüseyin (Riyad: Edvâu's-selef, 2004), 3: 1228. Ayrıca bk. İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerîa*, 2: 266. Aliyyü'l-Kârî, *el-Masnû'*, 74.

47 Silefî, *et-Tuyûriyyât*, 3: 1225.

48 İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerîa*, 2: 266.

49 İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerîa*, 1: 115.

50 İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerîa*, 1: 120.

Abdulfettâh Ebû Gudde ise bu rivâyet için düştüğü dipnotta; İbn Arrâk'ın Mûsâ b. İbrâhîm'le ilgili getirdiği açıklamaları zikretmekte ve: "Bu rivâyetin her yerinden yalan olduğunu gösteren kokular gelmektedir. Dolayısıyla senedini incelemeye ihtiyaç yoktur." demektedir.⁵¹

1.4. Sa'd b. Muâz Rivâyeti

Yemekte tuz kullanmayı tavsiye eden Sa'd b. Muâz hadisi İbn Mende (ö. 395/1005) tarafından rivâyet edilmekte olup şöyledir:

أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْمُقْبِرِيُّ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُسْلِمٍ بْنُ الزُّبَيْرِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَبَّانَ بْنِ حَنْظَلَةَ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ سَعْدِ بْنِ مَعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ مَرْفُوعًا: «اسْتَعْنِمُوا طَعَامَكُمْ بِالْمَلْحِ. فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! إِنَّهُ لَيَرُدُّ ثَلَاثًا وَسَبْعِينَ نَوْعًا مِنَ الْبَلَاءِ أَوْ قَالَ مِنَ الدَّاءِ.»

Abdullâh b. İbrâhîm el-Makburî⁵²→Amr b. Müslim b. Zübeyr⁵³→İbrâhîm b. Habbân b. Hanzala b. Süveyd→Alkame b. Sa'd b. Muâz→O babası yoluyla dedesinden→O da dedesinden merfû' olarak şunu rivâyet etmiştir: "*Tuzla yemek yemeyi ganimet bilin. Canım elinde olana yemin olsun ki, şüphesiz ki o yetmiş üç çeşit belâyı -veya hastalığı dedi- defeder.*"⁵⁴

İbn Arrâk, İbn Mende'nin Sa'd b. Muâz rivâyetini iki farkla; senedde "إِبْرَاهِيمُ" yerine "بْنُ حَبَّانَ بْنِ حَنْظَلَةَ بْنِ سُوَيْدٍ" yerine "إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَيَّانَ بْنِ حَكِيمٍ" ve metinde "اسْتَعْنِمُوا طَعَامَكُمْ" yerine "اسْتَفْتَحُوا طَعَامَكُمْ" ibâreleriyle nakletmekte ve şâhitliğe uygun bir rivâyet olmadığını belirtmektedir.⁵⁵

Bu hadisin senedinde bir karışıklık olduğu kesindir. Zira Alkame, hadisi babası yoluyla onun babasından aldığını söylemektedir. Bu ifadenin şekli ifadesi

51 Aliyyü'l-Kârî, *el-Masnû'*, 75.

52 Kim olduğu tespit edilemedi.

53 Ricâl kitaplarında bu isimde bir râvîye rastlamadık. Ancak kaynaklarda Amr b. Müslim b. Nüzeyr adlı meçhul ve Amr b. Müslim el-Yemânî isimli çok zayıf iki râvî hakkında bilgi bulunmaktadır. Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 22: 241-243; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3: 289.

54 İbn Mende'nin eserinin matbu nüshası bulunmamaktadır. Bu rivâyet için bk. Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a fi'l-eḥâdişi'l-mevḏû'a* (Beyrût: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1996), 2: 179; Ebû Hâcer Muhammed b. Saîd b. Besyûni Zağlûl, *Mevsûatü eṭṭarfi'l-ḥadîşi'n-nebevîyyi 'ş-şerîf* (Beyrût: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, ts.), 1: 510. Zağlûl eserinde, bu rivâyetin *Tezkire* ve *İthâf*'ta bulunduğunu belirtip ilgili eserlerin cilt ve sayfa numaralarını vermektedir. Bk. Muhammed b. Muhammed Murtezâ ez-Zebîdî, *İthâfü's-sâdeti'l-müttekin bi-şerhi İhyâi' ulûmi'd-dîn* (Beyrût: Müessesetü't-târîhi'l-arabî, 1994), 5: 264-265. Zebîdî orada Suyûtî'nin *el-Leâli'*sinde bilgileri aktarmakla yetinmektedir. Muhammed Tâhir b. Ali el-Fettenî, *Tezkiratü'l-mevḏû'ât* (Mısır: İdâretü't-tibâati'l-müneyyire, 1343), 141. Fettenî de Suyûtî'nin verdiği bilgileri senedlerini çıkarıp aynen zikretmektedir.

55 İbn Arrâk, *Tenzihü 'ş-şeria*, 2: 243.

şudur: (Alkame→Sa'd→Muâz). Bu durumda senedin devamında gelen “o da dedesinden” ibâresi karşılıksız kalmaktadır. Belki de İbrâhîm b. Habbân b. Hanzala b. Süveyd ve Alkame b. Sa'd b. Muâz iki ayrı kişi olmayıp tek kişidir ve yanlışlıkla iki kişi gibi kaydedilmiştir. Sened konusunda İbn Arrâk'ın belirttiği isimleri tercih ederek ricâl kitaplarına baktığımızda bu tezi doğrulayabilecek iki isimle karşılarız:

1. İbrâhîm b. Hayyân b. Hakîm b. Alkame b. Sa'd b. Muâz.⁵⁶

2. İbrâhîm b. Hayyân b. Hakîm b. Hanzala b. Süveyd b. Alkame b. Sa'd b. Muâz.⁵⁷

İlkinin doğru olması durumunda metindeki problem çözülmektedir. İkincisinde de dededen kastın büyük büyük dede olması durumunda yine sorun giderilmiş olmaktadır.

Hem İbrâhîm b. Hayyân hem de İbrâhîm b. Habbân hadis uyduran kimseler olarak bilindikleri için her hâlükârda sonuç değişmemektedir.

2. Mevzûât Kitaplarındaki Rivâyetler

Hz. Peygamber adına uydurulmuş rivâyetlerin derlendiği mevzûât kitaplarında da bu rivâyetlerin aynalarına veya benzerlerine rastlanmaktadır. Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. el-Cevzî el-Kureşî (ö. 597/1201), el-Mevdû'ât adlı eserinde “يَا عَلِيُّ عَلَيْكَ بِالْمَلْحِ فَإِنَّهُ شِفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ دَاءً الْجَدَامُ وَالْبَرَصُ وَالْجُنُونُ” (*Ey Ali! Sana tuz kullanmanı tavsiye ederim. Çünkü o yetmiş hastalığa şifâdır. Cüzâm, alaca hastalığı, delilik*)” rivâyetini genel içerikli hadis kitaplarındaki rivâyetten farklı bir senedle nakleder ve devamında: “Bu, Hz. Peygamber'den sahîh olarak nakledilmeyen bir hadistir. Bunu uydurma konusunda töhmet altında olan kişi Abdullah b. Ahmed b. Âmir veya babasıdır. Çünkü bu ikisi, ehl-i beytten, içindekilerin tümü bâtil olan bir nüsha rivâyet etmişlerdir.”⁵⁸ demektedir.

Süyûtî (ö. 911/1505), *el-Leâli'l-maşnû'a fi'l-eĥâdîsi'l-mevdû'a* adlı eserinde İbnü'l-Cevzî'nin kaydettiği Hz. Ali'den nakledilen merfû' rivâyetin yanında Hâris b. Ebî Üsâme'nin Hz. Ali'den naklettiği merfû' rivâyeti, Beyhakî tarafından

56 Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1: 28. İbrâhîm b. Hayyân'ın hadislerinin mevzû' olduğunu İbn Adıyy'den nakleden Zehebî, İbrâhîm b. Habbân'ın ise İbrâhîm b. Berâ olduğunu söylemektedir. Zehebî başka bir yerde İbn Adıyy'in İbrâhîm b. Berâ hakkında “Çok zayıftır, batıl şeyler rivâyet eder” dediğini belirtmektedir. (1: 21.)

57 Ebü Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-Esbahâni, *Târîhu Eşbahân* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1990), 1: 224.

58 Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. el-Cevzî el-Kureşî, *el-Mevdû'ât* (Medîne: el-Mektebetü's-selefiyye, 1966), 2: 289. Ayrıca bk. Deylemî, *Firdevsü'l-ahbâr*, 3: 62.

yine Hz. Ali'den nakledilen yukarıdaki mevkûf rivâyeti ve daha önce geçen Sa'd b. Muâz'dan nakledilen merfû' rivâyeti zikretmektedir.⁵⁹

İbn Arrâk Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 963/1556) de *Tenzihü 'ş-şerîati 'l-merfû'a 'ani 'l-aḥbâri 'ş-şeni 'ati 'l-mevdû'a*'sında Suyûtî ile aynı rivâyetleri zikretmekte sadece farklı olarak İbnü'l-Cevzî'nin rivâyetini "أَقْلَهَا" ziyâdesiyle "...فَائَةٌ شَفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ دَاءً أَقْلَهَا الْجُدَامُ..." ibâresiyle; Suyûtî'nin Sa'd b. Muâz rivâyetini ise daha önce de geçtiği üzere "إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَبَّانٍ" yerine "إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَيَّانِ بْنِ حَكِيمٍ" ve "اسْتَعْمُوا طَعَامَكُمْ" yerine "اسْتَفْتَحُوا" ibâreleriyle vermekte, devamında da şu ek bilgileri zikretmektedir:

"*Beyhakî'nin Şuab'ında Hz. Ali'den mevkûf olarak 'Kim yemeğine tuzla başlarsa Allâh ondan yetmiş tür belâyı giderir' ve İbn Mende'nin Kitâbu Aḥbâri Asbahân'ında Sa'd b. Muâz'dan 'Yemeğinize tuzla başlayın. Canım elinde olana yemin olsun ki, şüphesiz ki o yetmiş üç belâyı -veya hastalığı- defeder.' rivâyetleri bulunmaktadır. Ben derim ki: Bu (ikincisi), İbrâhîm b. Hayyân b. Hakîm tarikiyle rivâyet edilmiş olup şâhid olmaya uygun değildir. Hz. Ali'nin mevkûf rivâyeti ise zayıftır. Senedinde Cüveybîr adlı metrûk bir râvî bulunmaktadır. Rivâyeti ondan nakleden İsâ b. Eş'as ise mechûl bir râvîdir.*"⁶⁰

Bir başka mevzûat müellifi Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö. 1250/1834) *el-Fevâidü 'l-mecmûa fi 'l-ehâdisi 'l-mevdûa* adlı eserinde rivâyeti "Ey Ali! Sana tuzu tavsiye ederim. Çünkü o yetmiş hastalığa şifâdır." şeklinde kısaca verip mevzû' olduğunu belirtmekte ve benzerini Beyhakî'nin Hz. Ali'nin sözü olarak naklettiğini söylemektedir.⁶¹

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) *el-Menârü 'l-münif fi 'ş-şahîḥ ve 'd-ḍa'if*⁶², Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1605) *el-Esrârü 'l-merfû'a fi 'l-aḥbâri 'l-mevdû'a*⁶³

59 Suyûtî, *el-Leâli 'l-mašnûa*, 2: 179, 312. Ayrıca bk. Muhammed Abdülhayy b. Muhammed el-Leknevî, *Ẓaferü 'l-emânî bi-şerḥi Muḥtaşari es-seyyid eş-şerîf el-cürçânî*, thk. Abdülfettâh Ebû Guḍde (Halep: Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1416), s. 374. Abdülfettâh Ebû Guḍde 10 nolu dipnotta Suyûtî'nin söylediklerini aynen aktarmakla yetinmektedir.

60 İbn Arrâk, *Tenzihü 'ş-şeria*, 2: 243.

61 Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Fevâidü 'l-mecmû'a fi 'l-ehâdisi 'l-mevdû'a* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.), 161. İbnü'l-Cevzî, Suyûtî, İbn Arrâk -sadece ilk rivâyet- ve Şevkânî'nin bu rivâyetlerini toplu olarak görmek için bk. Ali Hasen Ali el-Halebî v.dğr., *Mevsû'atü 'l-ehâdisi ve 'l-âşâri 'd-ḍa'ifeti ve 'l-mevdû'a* (Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1999), 11: 374-375.

62 Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü 'l-münif fi 'ş-şahîḥ ve 'd-ḍa'if* (Halep: Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1970), 55.

63 Ali b. Sultân Mollâ Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrârü 'l-merfû'a fi 'l-aḥbâri 'l-mevdû'a* (Beyrût: Dârü'l-emânet, ts), 430.

ve Muhammed b. Dervîş b. Muhammed el-Hût (ö. 1277/1861) *Esne'l-me'tâlib fi e'hâdîs mühtelifi'l-merâtib*⁶⁴ adlı eserlerinde İbnü'l-Cevzî'nin rivâyetin bir benzerini senedsiz olarak şu metinle nakletmektedirler:

«عَلَيْكُمْ بِالْمَلْح؛ فَإِنَّهُ شِفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ دَاءً.»

“Size tuz kullanmanızı tavsiye ederim. Çünkü o yetmiş hastalığa şifadır.”

3. Meşhûrât Kitaplarındaki Rivâyetler

Tuz kullanımını tavsiye eden rivâyetler, halk arasında meşhûr olan rivâyetlerin toplanıp değerlendirildiği Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin (ö. 1162/1749), *Keşfü'l-ħafâ ve müzîlü'l-ilbâs 'amme'stehera mine'l-e'hâdîs alâ elsineti'n-nâs* adlı eserinde yer almaktadır. Aclûnî, rivâyeti “Size tuzu tavsiye ederim. Çünkü onda yetmiş hastalığa şifâ vardır. Delilik, cüzâm, alaca hastalığı onlardandır.” şeklinde aktardıktan sonra “mevzû olabilir” demekte ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bu rivâyetin mevzû olduğunu söylediğini nakletmektedir.⁶⁵

4. Ahlâk ve Âdâb Kitaplarındaki Rivâyetler

Yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmenin sünnet veya edep olduğuna dair bilgiler geneli itibariyle ahlâk ve âdâb konularını ele alan kitaplarda da yer almaktadır. Ebû Tâlib Muhammed b. Alî el-Mekkî el-Acemî (ö. 386/996), *Ķûtü'l-ķulûb fi mu'âmeleti'l-maħbûb ve vaşfi tarîki'l-mürîd ilâ maķâmi't-tevhîd* adlı eserinde yemek yemenin sünnet ve edepi başlığı altında yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmeyi de zikretmekte⁶⁶ ve sonraki bir bölümde de Hz. Ali'nin “Kim yemeğine tuzla başlarsa Allâh ondan yetmiş çeşit belayı defeder.” dediğini rivâyet etmektedir.⁶⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî'nin bu rivâyetinin senedinde yukarıda *Tenzihü's-şerîa*'dan naklen metrûk bir râvî olduğunu aktardığımız Cüveybir bulunmaktadır.⁶⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî bu tür zayıf ve uydurma rivâyetler naklettiği için muhaddislerce tenkîd edilmiştir.⁶⁹

64 Muhammed b. Dervîş b. Muhammed el-Hût, *Esne'l-me'tâlib fi e'hâdîs mühtelifi'l-merâtib* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1997), 188. Dervîş devamında hadis için bâtil hükmünü vermektedir.

65 Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-ħafâ ve müzîlü'l-ilbâs 'amme'stehera mine'l-e'hâdîs alâ elsineti'n-nâs* (Kâhire: el-Mektebetü'l-asriyye, 2000), 1:525.

66 Ebû Tâlib Muhammed b. Alî el-Mekkî el-Acemî, *Ķûtü'l-ķulûb fi mu'âmeleti'l-maħbûb ve vaşfi tarîki'l-mürîd ilâ maķâmi't-tevhîd* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2005), 2:300.

67 Mekkî, *Ķûtü'l-ķulûb*, 2: 315.

68 İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerîa*, 2: 243.

69 Bilal Saklan, “Ebû Tâlib el-Mekkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 10 (Ankara: TDV Yay., 1994), 239.

Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111) de, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn* adlı eserinde yemek âdâbı konusunda Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Ķûtü'l-Ķulûb*'undaki bilgileri benzer ifadelerle nakletmiştir.⁷⁰

Bu iki eserde, sünnet olduğunda şüphe bulunmayan yemeğe besmele ile başlamanın hemen ardından yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmenin zikredilmesi, özellikle de *İhyâ*'da bunun Hz. Ali'ye dayandırılıyor ve tavsiye ediliyor olması toplumda yemeğe tuzla başlamanın sünnet, en azından edep olduğu düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Zira Gazzâlî, geniş ilmî birikimi ve sûfi kişiliğiyle hem ulemâ hem de halk arasında sevilen ve itibar edilen bir kimsedir. Ancak bizzat kendisinin de *Ķânûnu't-te'vîl* adlı eserinde belirttiği gibi hadis ilmi noktasındaki bilgisi azdır.⁷¹ Seyit Avcı'nın belirttiğine göre:

“Zehebî, “*İhyâ çok hayırlı bir eser olmakla birlikte içinde bâtil hadisler vardır.*” demiş, *Suyûtî de Mirkatü's-suûd ilâ Sünen-i Ebî Dâvûd adlı eserinde İhyâ'da zikredilen bir hadis vesilesiyle “İhyâ'da aslı olmayan hadislerin varlığı gayet açıktır” diyerek aynı şeyi söylemiştir. Bundan dolayıdır ki hadis münekkitleri İhyâ'daki hadislerin tahrîci üzerinde çalışmışlar, Gazzâlî'nin büyüklüğüne bakarak İhyâ'daki zayıf ve uydurma hadislere aldanılmaması konusunda okuyucuları uyarmışlardır... İzmirli İsmail Hakkı (ö. 1365/1946) ise “Gazzâlî, yüksek mertebesi ile beraber hadiste yed-i tûlâ sahibi olmadığından İhyâ'sında bir çok mevzû' hadis vardır.” demiştir.⁷²*

Bununla birlikte özellikle bazı sûfiler somut bir delile dayanmaksızın *İhyâ*'daki hadislerin doğruluğunu savunmuşlardır. Nitekim Bursevî'ye göre “*İhyâ*'da itiraz edilecek asla bir harf bile yoktur.” Zira ona göre, “Gazzâlî, *İhyâ-i ulûm* nâm telif-i celili itmamdan sonra âlem-i mânada Fahr-ı Âlem'e (s.a.v.) mülâki olup arz ve imza ettirmiştir.”⁷³ Bu ifâdelerin ilmî açıdan bir geçerliliği olmadığı açıktır. Bununla birlikte, sûfilerin bu tür sözlerinin özellikle halk üzerinde etkili olduğu da bir gerçektir.

Mekkî ve Gazzâlî gibi Abdülkâdir Geylânî de (ö. 561/1165-66) *el-Ķunye li-tâlibi't-târîki'l-haĶ* adlı eserinde “*Yeme İçmenin Âdâbı*” başlığı altında konuya değinmekte, yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmeyi müstehab olarak nitelemek-

70 Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn* (Beyrût: Dârü'l-ma'rife, b.y.), 2: 5, 19.

71 Gazzâlî, *Ķânûnu't-te'vîl* (1993), 30.

72 Seyit Avcı, “Sûfilerin Hadis Tespit Ölçüleri: İsmail Hakkı Bursevî Üzerine Bir İnceleme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2, sy. 1 (2004): 11, 12.

73 Avcı, “Sûfilerin Hadis Tespit Ölçüleri”, 13.

te⁷⁴ fakat konuyla ilgili rivâyetlere yer vermemektedir. Geylânî, yemeğin başında besmele çekmeyi ve yemekten sonra hamdetmeyi aynı şekilde müstehab olarak nitelediği için⁷⁵ müstehab kavramı ile sünneti kastettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle olsa gerek *Ġunye*'nin tercümelerinden birinde ilgili ifade lafızdan hareketle müstehab⁷⁶ diğerinde ise mânâdan hareketle sünnet olarak tercüme edilmiştir.⁷⁷ Dolayısıyla bir internet sitesinde yemeğe tuzla başlamanın hükmü bağlamında kaydedilen “*Abdulkadir Geylanî'nin Ġunye isimli eserinin tercümesinde geçen “Yemeğe tuz ile başlayıp tuz ile bitirmek sünnettir. Ekmekteki tuza niyet edince de bu sünnet yerine getirilmiş olur.” ifadeleri hadis rivayeti değildir. Kendisi -eskiden beri devam eden müstahsen bir adet olduğu için- müstehap demıştır. Bu sebeple, onun ifadesini “Yemeğe tuz ile başlayıp tuz ile bitirmek sünnettir.” şeklinde tercüme etmek yanlıştır.*”⁷⁸ ifadesi hatalı olmaktadır. Ayrıca “*Ekmekteki tuza niyet edince de bu sünnet yerine getirilmiş olur.*” ifadesi elimizdeki iki *Ġunye* tercümesinde de bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu ifadenin bizim görmediğimiz bir başka *Ġunye* tercümesi varsa onda olması söz konusu olabilir.

5. Fıkıh Kitaplarındaki Hükümler

Kûtu'l-kulûb, *İhyâ* ve *Ġunye* gibi kitaplarda hakkında sünnet, müstehab ve edep gibi hükümler verilen yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirme mevzuu fıkıh kitaplarına da konu olmuştur. *el-Muĥîtü'l-burhânî*,⁷⁹ *el-Bahrü'r-râik*⁸⁰ ve *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*⁸¹ gibi bazı Hanefî fıkıh kitaplarında yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmenin sünnet olduğu ifade edilmiştir. Aynı hüküm Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük İslâm İlmihali*'nde de mevcuttur.⁸² Şâfiî fıkıh kitaplarından

74 Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkadir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî, *el-Ġunye li-tâlibî tarîki'l-haĥ* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1997), 54.

75 Bk. Geylânî, *el-Ġunye*, 53.

76 Bk. Abdülkâdir Geylânî, *Günyetü'r-Tâlibîn*, trc. Abdülkâdir Akçipek (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2012), 65.

77 Bk. Abdülkâdir Geylânî, *Günyetü'r-Tâlibîn*, trc. A. Fârûk Meyân (İstanbul: Berekât Yayınevi, 1994), 30.

78 Bk. <https://sorularlaislamiyet.com/tuzla-yemege-baslamak-sunnet-midir>

79 Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed, *el-Muĥîtü'l-burhânî fi'l-fıĥi'n-Nu'mânî* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2004), 5: 352.

80 İbn Nuceym Zeynüddîn İbrâhîm b. Muhammed, *el-Bahrü'r-râik şerĥu Kenzi'd-dekâik* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.), 8: 209.

81 Şeyh Nizâmüddîn v.dğr., *el-Fetâvâ'l-Hindiyye* (Beyrût: Dârü'l-fıkr, 1310), 5: 337.

82 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul: Merve Yayınevi, ts.), 460.

*Fütûhâtü'l-Vehhâb*⁸³ ile *en-Necmü'l-Vehhâc*'da⁸⁴ yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmek yemek âdâbı kapsamında ele alınmıştır. Hanbelî fıkıh kitaplarından *el-İnşâf*'da⁸⁵ ise bunun müstehab olduğu belirtilmiştir. Bu kaynakların hiçbirinde konuya dair hadislere değinilmemiştir.

6. İnternet Sitelerindeki Görüşler

Günümüzde internet, doğru ve yanlış her türlü dînî bilginin mebzûl miktarda bulunduğu bir mecrâ haline geldiğinden yemekten önce ve sonra tuz yemekle ilgili farklı görüşlere de internet üzerinden ulaşmak mümkündür. Konuyla ilgili olarak internet üzerinde bir araştırma yapıldığında; bazı sitelerde konuyla ilgili rivâyetlerin sorunlar içerdiğinin, bazı sitelerde bu uygulamanın sünnet olduğunun, bazılarında ise iki görüş arasında orta bir yol tutularak bu pratiğin müstahsen sayılması gerektiğinin savunulduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili rivâyetlerin problemlili olduğunu belirten birkaç internet sitesinin linkleri aşağıda verilmiştir.

1. <http://hikmet.net/yemege-tuz-ile-baslamak-sunnet-midir/>
2. <http://www.musellem.net/forum/hadis-sunnet-ilimleri/yemege-tuz-ile-baslamak-sunnet-midir/>
3. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/farukbeser/kendi-anlayiimizi-ya-da-menkibeleri-sunnet-yerine-koymak-39358>

Yemeğe tuzla başlamanın sünnet olduğunu savunan bazı internet siteleri ise şunlardır:

1. <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=1473>

Bu sitede konuyla ilgili uzman muhaddislerin söylediklerini hiçe sayan hatta onların söylediklerini kabul eden kişileri töhmet altında bırakan şu ifadeler yer almaktadır:

“Hatta ekmekteki tuza niyet ederek bir lokma ekmek yemekle de bu sünnet yerine getirilmiş olur.”

“Yemeğe tuz ile başlayıp tuz ile bitirmenin tıbben de çok faydalı olduğu bildirilmektedir.”

83 Süleymân b. Ömer el-Ezherî, *Fütûhâtü'l-Vehhâb bi-tavâdhi şerhi Menheci't-tullâb* (Beyrût: Dâru'l-fîkr, ts.), 4: 279.

84 Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî, *en-Necmü'l-Vehhâc fî şerhi'l-Minhâc* (Cidde: Dâru'l-minhâc, 2004), 7: 390.

85 Ali b. Süleymân es-Sâlihî el-Hanbelî, *el-İnşâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.), 8: 332.

“Yemeğe tuzla başlamanın, sünnet olduğunu bildiren kitapların yanlış olduğunu söylemek, eski âlimleri, eski kitapları kötülemek olur. Eski âlimleri suçlamak moda hâline gelmiştir. Her gün, TV’lerde, dinin bir hükmü sorgulanmaktadır. Eski âlimlerin cahil olduğu iddia edilmektedir.”

2. <http://bedirhaber.com/haber/peygamber-efendimizin-yedigiyeycekler-18293.html>
3. <https://www.nurunbekcisi.com/vehh%C3%A2b%C3%AElık-tehlikesi/zaif-had%C3%A4si-mevzulukla-iltibas-edenler/>

Bu sitede ilgili hükmü benimsemeyenlerle ilgili olarak şu küçümseyici ifadeler kullanılmaktadır:

“Bu hoca efendi, kendi akılcağını ve hususî his ve meşrebini, bazı kimse-lerin, dinin umumî ve cihan-şümûl tefakkuhunda nasibi olmayan zâhirperestlik mesleklerine uydura dursun ve o yolda yürümesine de devam etsin.”

“...Ehadîs-i şerifenin seneden sahih olanları olsun, zaifleri olsun, sırf akıl ile ve bazı maddî ölçüler ile onu tartmaya tevessül etmek, bilhassa dinin umumî tefakkuhunda rusûh-u tâmmı olmayan akıllar ile hadîs-i şeriflere yaklaşım göstermek bir çeşit hamakatlı gabavettir, belki fesadı netice veren ve mizansızlıkla hürmet müvazenelerini sarsan bir davranıştır.”

Bir de bu iki görüş arasında orta yol tuturmaya çalışan, yemekten önce ve sonra tuz yemeyi sünnet olarak nitelemeyen fakat geçmiş ulemanın müstahsen gördüğü bir adet olarak değerlendiren internet siteleri bulunmaktadır. Aşağıdaki site bunlardandır:

<https://sorularlailamiyet.com/tuzla-yemege-baslamak-sunnet-midir>

İnternetteki bu görüş ve iddiaların her birinin bir alıcısı mutlaka çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak konu hakkında bir yetkinliği olmadığı halde din adına hüküm verme yetkisini kendisinde gören çeşitli internet sitelerindeki iddiaları doğru kabul ederek “bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olan” birçok eğitimsiz insan gereksiz dînî tartışmalara girebilmekte ve konuyla ilgili uzmanların sözlerini değersiz hatta “sapkınlık” olarak niteleyebilmektedir. Bu şekilde fitneye sebep olmanın manevî bir sorumluluğu olduğunda hiç şüphe yoktur.

Yemeğe tuzla başlamanın sünnet olduğu düşüncesi toplumda iyice yaygınlık kazanıp kabul görünce bunun bir uzantısı olarak iftarı tuzla yapmak da halk arasında sünnet kabul edilir hâle gelmiştir. Öyle ki, henüz hadis konusunda yeterince eğitim almamış ilahiyat öğrencilerine “Orucu tuzla açmak kesinlikle sünnettir

değil mi?” şeklinde yönlendirici bir soru sorulduğunda onların da birçoğunun kendilerinden emin bir edayla “Evet” dediği defalarca tecrübe edilmiştir. Oysa konuyla ilgili makbûl hadislerde orucun ne ile açılmasının daha iyi olacağı hususunda temelde iki seçenek görülmektedir:

1. Taze hurmayla, taze hurma yoksa kuru hurmayla, o da yoksa suyla.⁸⁶
2. Kışın hurmayla, yazın suyla.⁸⁷

İftarla ilgili hadislerin hiçbirinde orucu tuzla açmanın sünnet olduğuna değinilmemiştir. Ancak görüldüğü üzere mevzû ‘ –en iyimser ifadeyle çok zayıf olan– bazı rivâyetler, bir kısım dış etkenler sayesinde sahîh hadislerin önüne geçebilmiş, sünnet olanı unutturmuş ve onun yerini alabilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yemekten önce ve sonra tuz yemekle ilgili rivâyetler incelendiğinde, bu rivâyetlerin ilk merfû ‘ şeklinin el-Hâris b. Ebî Üsâme’nin *el-Müsned*’inde yer aldığı, daha sonra gelen müelliflerin de bu rivâyeti genellikle ondan aktardığı görülmektedir. İlgili rivâyetin senedinde, naklettikleri hadisler makbûl sayılmayan oldukça problemlili üç râvî bulunmaktadır. Bundan dolayı birçok muhaddis, bu hadisin mevzû ‘ olduğunu söylemiştir. Muhtevâ bakımından bu hadise benzeyen diğer bazı merfû ‘ ve mevkûf rivâyetler hakkında da muhaddislerce ya çok zayıf ya da mevzû ‘ hükmü verilmiştir. Ancak muhtemelen bu tenkidlerden haberi olmayan ve hadis ilminde yeterli birikimi bulunmayan Ebû Tâlib el-Mekkî, Gazzâlî ve Geylânî gibi âlimler bu rivâyetlere veya bu rivâyetlere dayanan görüşlere eserlerinde yer vermişlerdir.

Yemekten önce ve sonra tuz yemekle ilgili rivâyetler, muhaddislerin onların mevzû ‘ –en azından çok zayıf– olduğunu açıklamalarına rağmen hadis ilmi konusunda uzman olmayan bazı sûfî ve fakihlerin aksi yöndeki söylemleri nedeniyle toplum arasında yayılmış, yemeğe tuzla başlamanın doğruluğu şüphe götürmez kesin bir sünnet olduğu düşüncesi özellikle halk arasında kabul görmüştür.

Bahsi geçen değerli âlimler hiç şüphesiz, ortaya koydukları eserlerle müminler üzerinde ciddî ve olumlu tesirler oluşturmuşlardır. Ancak bu durum, eserlerindeki her bilginin ve rivâyetin doğru olacağı anlamına gelmemektedir. Leknevî’nin de dediği gibi: “*Allâh, her makam için uygun bir söz, her ilim için de uzman kişiler var etmiştir. Nice büyük fakîh vardır ki aslî delilleri incelemeye yönelmemiştir. Nice büyük muhaddis vardır ki fikhî meseleleri tek tek belirlemeye*

86 Tirmizî, “Savm”, 10.

87 Tirmizî, “Savm”, 10.

çalışmamıştır. Nice büyük müfessir vardır ki sahîh ve sakîm hadisi ayırma kabiliyeti yoktur... ”⁸⁸

Kanaatimizce bu konudaki en büyük problem, yemekten önce ve sonra tuz yemek değildir. Zira bununla ilgili bir emir veya yasak olmadığı için; sağlık açısından bir sorun oluşturmadığı takdirde din açısından yemeğe tuzla başlayıp başlamamanın bir önemi yoktur. Dolayısıyla bu şartlar çerçevesinde isteyen yemeğine tuzla başlar, isteyen başka bir şeyle başlar. Buradaki en büyük problem, dinle ilgili olan veya dinle ilişkilendirilen konularda bireylerin elde ettikleri bilgilerin doğru olup olmadığını yeterince araştırmamalarıdır. Oysa mümine yakışan davranış, kendisine sünnet olduğu söylenen bir uygulamanın gerçekte sünnet olup olmadığını araştırmasıdır. Zira Yüce Allâh: “*Hakkında bilgin olmayan şeyin peşine takılma. Çünkü kulak, göz ve kalp bütün bunlar ondan sorguya çekilecektir.*” (el-İsrâ 17/36) buyurmaktadır. Din yaşanırken bu ölçünün terk edilerek kaynakların değil de kulaktan dolma bilgilerin veya belli kişilerin esas alınması, elde edilen bilgilerin doğruluğunun araştırılmaması, o kişilerin düştüğü hataların tekrarlanması sonucunu vermektedir.

Bu noktada dikkat çeken bir başka problem de, yukarıda belirtilen tutumun bir sonucu olarak mevzû‘ hadislerin ve sünnette yeri olmayan şeylerin sahîh hadislerin önüne geçmesi ve müslüman bireyin hayatına yön vermesidir.

Bu iki problem, münferid anlamda soruna yol açmadığı düşünülen bazı hususların, sayıları çoğaldıkça arka planlarındaki yanlış yaklaşım nedeniyle büyük bir savrulmaya yol açabileceğini göstermektedir. Nitekim bazı kişileri dînî düşüncenin merkezine alan ve dînî yaşama hususunda o kişilerden başka delil aramayan kişi ve zümrelerin toplumda ne büyük zararlara yol açabildiğinin hem tarihte hem de günümüzde ibretlik örnekleri bulunmaktadır. Bu nedenle Rabbimizin de buyurduğu gibi: “... *Yaşayan açık bir delil üzere yaşasın...*” (el-Enfâl 8/42).

88 Muhammed Abdülhayy b. Muhammed el-Leknevî, *el-Âşârü'l-merfû'a fi'l-aḥbâri'l-mevdû'a*, (Bağdat: Mektebetü'ş-şarki'l-cedîd, b.y.), s. 8.

Kaynakça

Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-ḥafâ ve müzîlû'l-ilbâs 'amme'stehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, Kâhire, el-Mektebetü'l-asriyye, 2000.

Aliyyü'l-Kârî, Ali b. Sultân, *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-aḥbâri'l-mevdû'a*, Beyrût, Dârü'l-emânet, ts.

_____, *el-Masnû' fi ma'rifeti'l-ḥadisi'l-mevdû'*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep, Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1994.

Avcı, Seyit, “Sûfîlerin Hadis Tespit Ölçüleri: İsmail Hakkı Bursevî Üzerine Bir İnceleme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2, sayı 1, 2004.

Ayaz, Aylin, *Tuz Tüketimi ve Sağlık*, Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı, 2008.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü aḥvâli şâhibi's-şerîa*, Beyrût, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1405.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Şu'abu'l-îmân*, Riyad, Mektebetü'r-rüşd, 2003.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul, Merve Yayınevi, ts.

Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed, *el-Muḥîtü'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, Beyrût, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2004.

Bûsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî, *İthâfû'l-ḥiyere bi-zevâidi'l-mesânîdi'l-aşere*, Riyâd, Dârü'l-vatan, 1999.

Çetin, Musa, “Hadislerde Tuzun Yeri ve Yaşamsal Dengedeki Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43, Nisan 2016.

Demîrî, Muhammed b. Mûsâ, *en-Necmü'l-Vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*, Cidde, Dârü'l-minhâc, 2004.

Deylemî, Şîreveyh b. Şehredâr b. Şîreveyh, *Firdevsü'l-aḥbâr*, Beyrût, Dârü'l-kitâbî'l-arabî, 1987.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Esbahânî, *Târîḫü Eşbahân*, Beyrût, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1990.

Ergin, Ziya, “Tuzun Üretim Teknolojisi ve İnsan Sağlığındaki Yeri”, *Madençilik Dergisi* 27/1, 1988.

Ezherî, Süleymân b. Ömer, *Fütûḫâtü'l-Vehhâb bi-tavḍihi şerhi Menheci't-tulâb*, Beyrût, Dârü'l-fikr, ts.

Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali, *Tezkiratü'l-mevdû'ât*, Mısır, İdâretü't-tıbâati'l-müneyyire, 1343.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, Beyrût, Dârü'l-ma'rife, b.y.

_____, *Kânûnu't-te'vîl*, 1993.

Geylânî, Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkadir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost, *el-Ġunye li-tâlibî tarîki'l-hak*, Beyrût, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1997.

Geylânî, Abdülkâdir, *Günyetü't-Tâlibîn*, trc. Abdülkâdir Akçiçek, İstanbul, Sağlam Yayınevi, 2012.

_____, *Günyetü't-Tâlibîn*, trc. A. Fârûk Meyân, İstanbul, Berekât Yayınevi, 1994.

Halebî, Ali Hasen Ali v.dğr., *Mevsû'atü'l-eĥâdisi ve'l-âsâri'd-da'ifeti ve'l-mevdûa*, Riyad, Mektebetü'l-meârif, 1999.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, Beyrût, Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 2002.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Buġyetü'l-bâhis 'an zevâidi Müsnedi'l-Hâris*, Suûdî Arabistan, el-Câmiatü'l-İslâmî, 1992.

Hût, Muhammed b. Dervîş b. Muhammed, *Esne'l-me'tâlib fi eĥâdis mühtelifi'l-merâtib*, Beyrût, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1997.

İbn Adıyy, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adıyy b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*. Beyrût: el-Kütübü'l-ilmîyye, 1997.

İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî, *Tenzihü's-şerîati'l-merfû'a 'ani'l-aĥbâri's-şeni'ati'l-mevdû'a*, Beyrût, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1399.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, Beyrût, Dârü'l-beşâiri'l-İslâmîyye, 2002.

_____, *el-Me'tâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânîdi's-semâniye*, Riyâd, Dârü'l-Âsime, 1998.

_____, *Takrîbü't-Tehzîb*, Sûriye, Dârü'r-reşîd, 1986.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, *el-Menâri'l-münîf fi's-şahîh ve'd-da'if*, Halep, Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmîyye, 1970.

İbn Kutluboğa, Kāsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî, *es-Şikât mimmen lem yeka 'fi'l-kütübi's-sitte*, San 'a, Merkezü'n-Nu 'mân, 2011.

İbn Nuceym, Zeynüddîn İbrâhîm b. Muhammed, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Beyrût, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. el-Cevzî el-Kureşî, *el-Mevdû'ât*, Medîne, el-Mektebetü's-selefiyye, 1966.

Kandemir, M. Yaşar, "Hâkim en-Nîsâbü'r", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15, Ankara, TDV Yayınları, 1994.

Köktaş, Yavuz, *Günümüz Hadîs Tartışmaları*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.

Leknevî, Muhammed Abdülhayy b. Muhammed el-Leknevî, *el-Âşârü'l-merfû'a fi'l-aḥbâri'l-mevdû'a*, Bağdat, Mektebetü'ş-şarki'l-cedîd, b.y.

Muhammed Abdülhayy b. Muhammed el-Leknevî, *Zaferü'l-emânî bi-şerhi Muhtaşari es-seyyid eş-şerîf el-cürânî*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep, Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmîyye, 1416.

Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. Atıyye el-Mekkî el-Acemî, *Kütü'l-kulûb fi mu'âmeleti'l-maḥbûb ve vaşfi tariki'l-mürîd ilâ maḳâmi't-tevhîd*, Beyrût, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2005.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, Beyrût, Müessesetu'r-risâle, 1980.

Saklan, Bilal, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 10, Ankara, TDV Yayınları, 1994.

Sâlihî, Ali b. Süleymân el-Hanbelî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râciḥ mine'l-hilâf*, Beyrût, Dârü'ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.

Silefî, Ebû Tâhir Sadrüddîn Ahmed b. Muhammed, *et-Tuyûriyyât*, Riyad, Edvâü's-selef, 2004.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-Leâli'l-maşnû'a fi'l-eḥâdisi'l-mevdû'a*, Beyrût, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1996.

Şahin, Mahmut, "Tuz Dosyası Son Söz Bölümü", *Hiper Tansiyon Bülteni* 3/5, Nisan 2016.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidü'l-mecmû'a fi'l-eḥâdisi'l-mevdû'a*, Beyrût, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.

Şeyh Nizâmüddîn v.dğr., *el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, Beyrût, Dârü'l-fikr, 1310.

T.C. Sağlık Bakanlığı, *Türkiye Aşırı Tuz Tüketiminin Azaltılması Programı 2017-2021*, Ankara, 2016.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Riyâd, Mektebetü'l-meârif, b.y.

Yıldırım, Enbiya, *Hadiste Metin Tenkidi*, Ankara, Otto, 2015.

Zağlûl, Ebû Hâcer Muhammed b. Saîd b. Besyûnî, *Mevsû'atü eṭrâfi'l-ḥadîsi'n-nebeviyyi'ş-şerîf*, Beyrût, Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, ts.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Murtezâ, *İthâfû's-sâdeti'l-müttekîn bi-şerhi İhyâi 'ulûmi'd-dîn*, Beyrût, Müessesetü't-târîhi'l-arabî, 1994.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-i'tidâl fi naḫdi'r-ricâl*, Beyrût, Dâru'l-ma'rife, 1963.

_____, *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, Beyrût, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003.

Ziriklî, Hayrüddîn b. Mahmûd, *el-A'lâm*, Beyrût, Dâru'l-ilm, 2002.

el-Mektebetü'ş-şâmile, 3.64.

Cevâmi'u'l-kelim, 4.5.

<http://www.ahlalhdeth.com/vb/showthread.php?t=263413>

<http://bedirhaber.com/haber/peygamber-efendimizin-yedigiyiyecekler-18293.html>

<http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=1473>

<http://hikmet.net/yemege-tuz-ile-baslamak-sunnet-midir/>

<http://library.islamweb.net/hadith/RawyDetails.php?RawyID=36586>

<http://library.islamweb.net/hadith/RawyDetails.php?RawyID=36568>

http://library.islamweb.net/hadith/display_hbook.php?indexstartno=0&hflag=1&pid=334960&bk_no=1188&startno=18

<http://sorularlailamiyet.com/tuzla-yemege-baslamak-sunnet-midir>

<http://www.musellem.net/forum/hadis-sunnet-ilimleri/yemege-tuz-ile-baslamak-sunnet-midir/>

<http://www.nurunbekcisi.com/vehh%C3%A2b%C3%AElık-tehlikesi/zaif-had%C3%Aesi-mevzulukla-iltibas-edenler/>

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/farukbeser/kendi-anlayimizi-ya-da-menkibeleri-sunnet-yerine-koymak-39358>

